

Лакатош С.А.

Закарпатський Художній Інститут

МИСТЕЦЬКІ ТРАДИЦІЇ ЛИВАРСТВА НА ЗАКАРПАТТІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ВАЛЕНТАЙНА ВІЛЛАШЕКА ТА АНДРАША ШОССЕЛА

Анотація. В даній статті розглядається творча діяльність скульпторів-модельників, які започаткували власні традиції художнього литва на закарпатських залізобудівних заводах впродовж ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: дизайн, металургія, литво, фрідешиш, декоративний.

Анотация. Лакатош С.А. Художественные традиции литья на Закарпатье ХІХ – начала ХХ вв. Творческие наработки Валентайна Виллашека и Андраша Шоссела. В данной статье рассматривается творческая деятельность скульпторов-модельщиков, которые начали собственные традиции художественного литья на закарпатских железобудівельных заводах, на протяжении ХІХ-начала ХХ века.

Ключевые слова: дизайн, металлургия, литье, Фридешиш, декоративный.

Summary. Lakatos S.A. Artistic traditions of casting on Zakarpat'e ХІХ – began ХХ century. Creative works of Valentayn Villashek and Andrash Shossel. The article deals with the creative activity of sculptors who make forms for series production. They started their own traditions in artistic casting at the Transcarpathian metal factories at the beginning of the 19th century.

Key words: design, metallurgy, casting, frideshiv, decorative.

Мета роботи: дослідити творчу діяльність скульпторів В.Віллашека та А.Шоссела, які внесли неабиякий внесок на розвиток ливарництва в Закарпатті впродовж ХІХ – початку ХХст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток ливарництва на Закарпатті висвітлено у праці Ю.Шаша Нарис соціальної і господарської історії Шенборнської латифундії мукачівсько-чинадіївської в першій половині ХVІІІ століття. Ю.Шаш розкрив у своїх працях питання ливарництва на Закарпатті, окремо Фрідешивського заводу, він добре розкрив історичний розвиток чавунного литва. Проблемами чавунного литва на Закарпатті займався також Мільчевич С.І. до питання про становлення і розвиток дизайну на Закарпатті ХІХ – ХХ ст. У своїх працях широко розкрив творчий шлях скульпторів мукачівщини. А ще такими працями займалися: Філіп Л. І, А.П.Павлів // Вісник Національного університету Львівська Політехніка. – Львів : НУ Львів. Політех., 2004. – Вип. 505. – с. 393-396. Філіп Л. І. Побутове і художнє литво Закарпаття (ХІХ – поч. ХХ ст.) [ілюстр. текст]: кат.

Завдання:

- проаналізувати діяльність відомих скульпторів формувальників Фрідешивського заводу та розвиток ливарництва на Закарпатті.
- дослідити асортимент художніх виробів, які виготовлялися на ливарних заводах Закарпаття за творчістю Віллашека та Шоссела.
- розглянути становлення та розвиток дизайну, промислових та декоративних ливарних виробів на закарпатських металургійних заводах.

Виклад основного матеріалу.

Промислове мистецтво на Закарпатті досягло високого розвитку у ХІХ початку ХХст. Заслужену славу йому принесли вироби залізобудівного заводу Фрідешива, пізніше це був один завод, де увагу було зосереджено і теж і на художнє литво. Саме тут виготовляли чавунні грубки, решітки, прикрашені рельєфними ажурними орнаментами. На Фрідешивський завод був запрошений формувальник і скульптор Валентайн Вілашек, під керівництвом якого було виконано багато нових зразків, виробів декоративного характеру. Деякі з них виготовлялися на замовлення, а інші масово тиражувалися з ціллю прикрасити інтер'єри громадян Австро-Угорщини та інших країн Європи. З робіт Вілашека варто виокремити найбільш відомі: декоративна тарілка (1836), «Варвікська ваза» (1840), плакетки із зображенням Св. Петра і Павла (1840р.), серія свічників, відлитих у 1840-1850 рр. Більшість із них несуть образ жіночих фігур. Дворамений свічник у вигляді жіночої фігурки з крилами зображує жінку, яка схилилася на ліве коліно, а на голові лівою рукою підтримує основу свічника у формі вази, в той час як права рука її спирається на праве коліно. Також є свічники, виконані за іншими сюжетами. Приміром, свічник, що відлитий у формі хлопчика, який тримає на голові основу чаші-свічника або свічник у формі дзвіночка з розкритими пелюстками тощо. Справжніми витворами мистецтва були і його підставки для годинників, пластичні роботи із зображенням сидячих

Надійшла до редакції 09.11.2012

та лежачих звірів. Більшість із них розкидані тепер по музейних та приватних колекціях України, Угорщини, Чехії і Словаччини, частина зберігається у фондах Закарпатського краєзнавчого музею.

З 1848 року упродовж наступних 25 років ливарні виробниці заводу пов'язані з іменем талановитого скульптора і моделювальника Антраша Шоссела (1824-1874). Європейське визнання його виробниці отримали у 1873 році на промисловій виставці у Відні. Його знаменитий шаховий набір отримав золоту медаль. Шоссел народився в 1824р. у с.Ремети в сім'ї столяра-моделювальника заводу. Працював учнем у свого батька, а згодом – формувальником. З 1840 року навчався в Будапешті у відомого скульптора Ференца Угрі. Вже через три роки він надсилає кілька своїх робіт на завод, які були схвально відмічені. У 1844 році молодий митець отримує дозвіл на навчання у Віденській художній академії, де був учнем скульптора Кашмана. Збереглися також дані про прізвище його викладача вільної перспективи – Ван дер Нюль. Про його талант засвідчує те, що під час навчання у 1846 та 1847 роках Шоссел був нагороджений призами I-го і II-го ступеня ім. Гунделя та призом Вінценца Ноеулінга. Вивчав технологію литва на кращих німецьких заводах. А. Шоссел є автором багатьох скульптурних робіт портретного жанру: Наполеон, Ш. Петефі, Я. Арань, погруддя Кароля і Кароліни Шенборнів. Він був автором першого погруддя відомого Угорського політичного діяча Л.Кошута. Вілашек та Шоссел виготовляли також скриньки, свічки, фігурки тварин. Після навчання у Відні Шоссел ще на один рік переїхав у Дрезден, де відвідав ряд металургійних заводів. Зокрема, в цей період він мав можливість побувати у Гляйвіці та Берліні, які на той час були провідними центрами художнього литва Пруссії. Під час революційних подій у 1848 році повертається на завод і починає працювати під керівництвом В.Вілашека. На основі аналізу досліджених виробниці Фрідешивського металургійного заводу можна стверджувати, що з появою Шоссела у формах з'являються стилістичні ознаки історизму. Однак, у виробництві залишилися і старі моделі Вілашека, які виправдали себе.

Той факт, що в історії художнього литва Закарпаття збереглися тільки два імені, не є виключенням, швидше закономірністю, адже Гляйвіц, Берлін, Бланско, Комаров залишили в мистецтвознавстві також лише кілька імен, здебільшого у період першої половини XIX століття (Франц Рідан, Фрідріх Шинкель, Павел Веверка). Це ще раз підтверджує загальну тенденцію розвитку європейського художнього литва цього періоду, а саме перехід від авторської творчості до промислового проектування зорієнтованого на масове виробництво.

Як переконливо довів відомий угорський дослідник і найбільший колекціонер ливарних виробниці Л. Пустаї, виробництво розп'ять, чорнильниць, свічників, рам для картин, десертних тарілок, підставок з'явилися тільки після появи у 1834р. в Мукачеві формувальника і скульптора В. Вілашека, який привіз із Німеччини низку форм та моделей. Міграція та обмін взірцями моделей серед ливарних заводів у той час

було поширеним явищем. Вони переходили не лише від провідних заводів до провінційних, а й мігували серед підприємств одного рівня. Так, ажурні десертні тарілки, які серійно випускалися мукачівськими заводами, аналогічні тим, що вироблялися у Гляйвіці та Берліні. Водночас ряд виробниці (прес-пап'є, свічки, канделябри), хоча й схожі на німецькі взірці, однак не є їх копіями, а заново змодельовані. Цю технологічну операцію міг виконати лише фахівець, обізнаний з методом пустотілої заливки із застосуванням ядра, який був напрацьований на металургійному заводі в Берліні. Така можливість була у В. Вілашека. Беручи за основу німецькі аналоги, він завжди додавав щось своє, саме це і наштовхувало на виготовлення нових моделей. Його чавунні виробниці на Угорській промисловій виставці двічі (1842 та 1843р.) отримали високе визнання. Оцінюючи їх значення, Лайош Кошут підкреслював, що вони ні в чому не поступаються закордонним аналогам і найвищу нагороду – Золоту медаль Угорського промислового товариства отримали цілком заслужено.

Важлива роль у становленні Закарпатського художнього литва належить Лисичево-Довжанському металургійному заводу. На виробниці цього підприємства зберігся логотип «Dolha». Підприємство поділялось на два виробництва. Завод у селі. Довгому заснований в 1850 році графом Телекі, був згодом відданий в оренду підприємцю Пригадні, котрий займався цим виробництвом до 1899 року. Домна на кам'яному вугіллі була збудована тут у 1854 році і мала висоту 28 футів. Про об'єм виробництва Австро-Угорського періоду відомостей не збереглося, однак певну уяву про популярність продукції заводу, зокрема грубок та кухонних плит, дає перша сторінка каталогу виробниці за 1907 рік. В тому ж титульному листі йдеться про ще один важливий факт, який стосується проектно-технічного рівня виробництва, клієнт мав можливість замовити виріб згідно власного креслення або наданого взірця. Це в свою чергу свідчить про високий художній та технічний рівень інженерів, ливарників підприємства.

Відомостей про авторів моделей-шаблонів для литва в ході дослідження віднайти не вдалося. Однак можна з упевненістю стверджувати, що до Першої світової війни вони перебували під впливом конструкторсько-технологічних та формотворчих засад сусідніх мукачівських підприємств. Як свідчить каталог виробниці за 1907 рік, моделювальники заводу «ОоШа» наслідували традиції литва, закладені В. Вілашеком та А. Шосселом. Зокрема, в номенклатурних рядах продукції заводу 1907 року відчутний вплив виробничої програми заводів Шенборна, представлених у рекламних листівках виробниці за 1860-1870 роки. Однак за останню чверть XIX ст. відбулись і певні зміни: отримали розвиток ті типи грубок, які були найпридатнішими для масового виробництва. А з іншого боку, часом виправдані моделі, які мали сталий попит, теж залишилися у виробничій програмі [див. додаток 3].

Каталоги виробниці вищеприведеного підприємства 90-тих років XIX та початку XX століття, свідчать

про те, що початок виробництва художнього литва тут починається з середини XIX століття. Про сталу традицію цього виду продукції говорить і наявність необхідних технічних та технологічних умов, кваліфікованих кадрів, зростання попиту на художнє литво.

Художньо-стильовий та технологічний рівень виробів дає підстави стверджувати, що на той час у Закарпатті вже склалась власна традиція художнього литва, закладена в 40-70 роках XIX століття мукачівськими заводами, яка була частково обумовлена стилістичними ознаками класицизму та смаковими якостями тодішнього дворянства. Ще одним підтвердженням цього факту є те, що каталог підприємства Бланско (Моравія) приблизно цього ж періоду у Празькому художньо-промисловому музеї містить дуже мало тотожних моделей. Зважаючи на провідну роль Бланського підприємства в Європі, ці відмінності є для нас особливо важливими, на основі чого виявляється, що лєвова частка моделей була розроблена місцевими дизайнерами.

Серед невеликих металургійних заводів, які працювали в досліджуваній період на території Закарпаття й продукували художнє литво дещо осібно, стоїть завод у с. Тур'я-Ремета. Як і Кобилецько-Полянське підприємство, він належав державі. Чавунні грубки та посуд тут виготовлялися вже в 20-ті роки XIX століття. Особливістю цього підприємства можна вважати й те, що поява першого художника-модельювальника В. Кінне тут зафіксована у 1840 році невдовзі після появи на Шелестівському заводі В. Вілашека. Як твердить відомий німецький історик Бідерман, саме тут у 1850 році було відлито надмогильний пам'ятник саксонському королю, що й сьогодні стоїть у словацькому містечку Криване [див. додаток 1]. На подвір'ї ужгородського замку знаходяться два інших відомих творів цього автора і скульптури Геракла та Гермеса, відлиті у 1842 році.

Зважаючи на те, що мукачівське художнє литво було визнане як одне з кращих в Угорщині та Європі, можна припустити, що такого ж рівня виробу випускались на заводі в Тур'я-Реметі.

Промислове ливарництво на Закарпатті протягом досліджуваного періоду формувалося під впливом першої та другої хвиль промислової революції у Європі. У часовому вимірі ці етапи в регіоні припадають на 20-40 та 70-90 роки XIX століття. Враховуючи віддаленість досліджуваних ливарних заводів від основних промислових центрів Австро-Угорщини та від усіх формотворчо-інноваційних імпульсів культури, що формувались у розвинених центрах, у Закарпатті живий відгук знаходили тільки галузі, для яких були відповідні передумови-виробництво ливарних виробів та гнутих меблів. Саме тому у становленні промислового дизайну в регіоні, велике значення має саме художнє литво.

Висновки. За результатами дослідження виявлено, що протягом XIX-XX ст. на Закарпатті формувалась власна традиція художнього литва, яка увібрала в себе стилістичні ознаки класицизму, історизму та частково національного романтизму. Саме ця традиція трансформувалась у дизайн побутових виробів. Вагомий внесок у розвиток традицій ливарництва зробили скульптори модельники В. Віллашек та А. Шоссел

Подальший напрямок досліджень доцільно спрямувати на систематизацію типології окремих виробів з асортименту провідних ливарних заводів Закарпаття з ціллю виокремлення індивідуальних стилістичних ознак.

Література:

1. Шаш Ю. Нарис соціальної і господарської історії Шенборнської латифундії мукачівсько-чинадіївської в першій половині XVIII століття.
2. Філіп Л. І. Побутове і художнє литво Закарпаття (XIX-поч. XX ст.) [ілюстр. текст]: кат.
3. Мільчевич С.Л. До питання про становлення і розвиток дизайну на Закарпатті XIX – XX століття [Текст] / С.І. Мільчевич, А.П.Павлів // Вісник Національного університету Львівська Політехніка. – Львів : НУ Львів. Політех. 2004. – Вип. 505. – с. 393-396.
4. Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії угорської нині Підкарпатської Русі. до другої чверті XVIст. О. Мицюк. — Ужгород : Новіна, 1936.